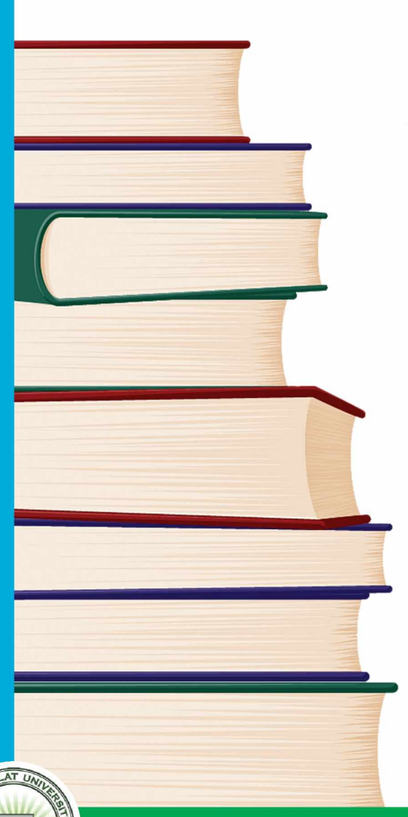
ISSN: 2181-1741 (print)
ISNN: 2181-1725 (online)
2024 / № 5

FILOLOGIK TADQIQOTLAR:
TIL
ADABIYOT
TA'LIM

Philological research:
LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

Филологические исследования:
ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

pholologicalresearch.uz

TERMIZ DAVLAT UNIVERSITETI

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

ТЕРМИЗ ДАВЛАТ УНИВЕРСИТЕТИ

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA’LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

Илмий-инновацион журнал

Jurnal OAK Rayosatining 2022-yil 30-sentabrdagi 325/6-son qarori bilan filologiya fanlari bo‘yicha doktorlik dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalarini chop etish tavsiya etilgan ilmiy nashrlar ro‘yxatiga kiritilgan

2021-yildan buyon nashr etiladi

2024/ № 5

Termiz – 2024

Muassis:
Termiz davlat universiteti

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

ILMIY-INNOVATSION JURNAL

O‘zbekiston Respublikasi Prezidenti Administratsiyasi huzuridagi Axborot va ommaviy kommunikatsiyalar agentligi tomonidan 2020 yil 19 oktyabrda 1122 raqami bilan ro‘yxatga olingan. Matnlarda foydalanilgan misol, ko‘chirma va ma’lumotlar aniqligi uchun mualliflar javobgardir. Jurnaldan ko‘chirib bosilganda manba qayd etilishi shart.

Bosishga ruxsat etildi: 19.10.2020
Qog‘oz bichimi: 70x85
Bosma tabog‘i: 5.94
Ofset bosma. Ofset qog‘ozi
Adadi: 100
Bahosi kelishilgan narxda
Buyurtma: 155-son

«TerDU bosmaxonasi»da chop etildi
Termiz shahri, Barkamol avlod ko‘chasi, 43-uy

Tahririyat manzili:
190111, Termiz shahri,
Barkamol avlod ko‘chasi, 43.
Telefon: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Rasmiy sayt:
https://journaltersu.uz

BOSH MUHARRIR:
Abduqodir TOSHQULOV, iqtisod fanlari doktori, professor

TAHRIR HAY’ATI:

Bekpo‘lat Umurqulov, filologiya fanlari doktori, professor (bosh muharrir o‘rinbosari)
Shoxista Maxmaraimova, filologiya fanlari doktori, professor (mas’ul muharrir)
O‘ral Xoliyorov, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Olmos Ulviy Binnatova, f.f.d., professor (Ozarbayjon)
Karl Rayxl, f.f.d., professor (Germaniya)
Vali Savash yelok, f.f.d., professor (Turkiya)
Dorota Silviya, f.f.f.d. (PhD), dotsent (Polsha)
Muslihiddin Muhiddinov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Ibodulla Mirzayev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Abdi Mamatov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Suyun Karimov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Muhammadxon Hakimov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Nafas Shodmonov f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Dilmurod Quronov, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Baxtiyor Mengliyev, f.f.d., professor (O‘zbekiston)
Normat Yo‘ldoshev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Abdulla Xudoyqulov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Bobonazar Murtazayev, f.f.n., dotsent (O‘zbekiston)
Asqar Eshmo‘minov, f.f.d., dotsent (O‘zbekiston)
Obidjon Shofiyev, f.f.f.d. (PhD), dotsent (O‘zbekiston)
Zafar Umurqulov, f.f.f.d., dotsent, (PhD) (O‘zbekiston)
Nurali Amonturdiyev, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Hakim Ahmedov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Ahad Shukurov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Eshnazar Jabborov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Abdumurod Arslonov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Sirojiddin Turdimurodov, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Umida Raximova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Gulchehra Begmatova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Shoira Amonturdiyeva, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Nargis Kurbanazarova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Muyassar Xolova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)
Zaynura Qodirova, f.f.f.d. (PhD) (O‘zbekiston)

Texnik muharrir: Bahodir To‘raliyev

Учредитель:
Термезский государственный университет

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM
ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

НАУЧНО-ИННОВАЦИОННЫЙ ЖУРНАЛ

Зарегистрировано Агентством информации и массовых коммуникаций при Администрации Президента Республики Узбекистан от 19 октября 2020 года под номером 1122.

Авторы несут ответственность за точность приведенных в текстах примеров, отрывков и данных. Необходимо указывать источник при копировании из журнала.

Разрешено к печати: 19.10.2020
Размер бумаги; 70x85
Печатный лист: 5.94
Офсетная печать: Офсетная бумага
Тираж: 100. Цена договорная
Заказ: 155

Печатано в «Типографии ТерГУ»
ул. Баркамол авлод 43, г. Термез

Адрес редакции:
190111, г.Термез, ул. Баркамол авлод, 43.
Телефон: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Официальный сайт:
https://journaltersu.uz

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР:
Абдукадир ТАШКУЛОВ, доктор экономических наук, профессор

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ:

Бекпулат Умуркулов, доктор филологических наук, профессор (зам. главного редактора)

Шохиста Махмараимова, доктор филологических наук, профессор (ответственный редактор)

Урал Холияров, ф.ф.ф.д. (PhD), доцент (Узбекистан)

Олмос Улвий Биннатова, д.ф.н., профессор (Азербайджан)

Карл Райхл, д.ф.н., профессор (Германия)

Вали Саваш Елок, д.ф.н., профессор (Турция)

Дорота Сильвия, PhD, доцент (Польша)

Муслихиддин Мухиддинов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Ибодулла Мирзаев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Абди Маматов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Суюн Каримов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Мухаммадхон Хакимов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нафас Шодмонов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Дилмурод Куронов, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Бахтиёр Менглиев, д.ф.н., профессор (Узбекистан)

Нормат Юлдашев, к.ф.н., доцент (Узбекистан)

Абдулла Худайкулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Бобоназар Муртазаев, ф.ф.н., доцент (Узбекистан)

Аскар Эшмуминов, д.ф.н., доцент (Узбекистан)

Обиджон Шофиев, д.ф.ф.н. (PhD), доцент (Узбекистан)

Зафар Умуркулов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Нурали Амонтурдиев, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Хаким Ахмедов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Ахад Шукуров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Эшназар Джаббаров, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Абдумурод Арслонов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Сирожиддин Турдимуродов, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Умида Рахимова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Гульчехра Бегматова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Шоира Амонтурдиева, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Наргис Курбаназарова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Муяссар Холова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Зайнура Кадирова, д.ф.ф.н. (PhD) (Узбекистан)

Технический редактор: Баходир Туралиев

Institutor:
Termez State University

PHILOLOGICAL RESEARCH: LANGUAGE, LITERATURE, EDUCATION

FILOLOGIK TADQIQOTLAR: TIL, ADABIYOT, TA'LIM

ФИЛОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ: ЯЗЫК, ЛИТЕРАТУРА, ОБРАЗОВАНИЕ

SCIENTIFIC-INNOVATIONAL JOURNAL

Registered by the Agency for Information and Mass Communications under the President's Administration of the of the Republic of Uzbekistan on October 19, 2020 under number 1122.

The authors are responsible for the accuracy of the examples, passages and data provided in the texts. The source must be specified when copying from the journal.

Approved for printing: 19.10.2020
Size of the paper: 70x85
Printed sheet: 5.94. Offset printing.
Offset paper. Circulation: 100
Price is negotiable
Order: 155. Printed at the «Printing House of the TerSU»
43, Barkamol avlod str. Termez city.

Address of Editorial Office:
190111, Barkamol avlod str., 43,
Termez city.
Phone: +998762231649

E-mail:
philologicalresearch@umail.uz

Official website:
https://journaltersu.uz

EDITOR IN-CHIEF:
Abdukodir TASHKULOV, doctor of economic sciences, professor

EDITORIAL BOARD:

Bekpulat Umurkulov, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (deputy chief editor)
Shohista Makhmaraimova, doctor of philological sciences, professor (Uzbekistan) (editor-in-chief)
Ural Kholiyorov, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Olmos Ulviy Binnatova, doct.of philol. sciences, professor (Azerbaijan)
Karl Rayxl, doct.of philol. sciences, professor (Germany)
Vali Salvash Elok, doct. of philol. sciences, professor (Turkey)
Dorota Silvia, PhD, associate professor (Poland)
Muslihiddin Mukhiddinov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Ibodulla Mirzaev, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Abdi Mmatov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Suyun Karimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Muhammadkhon Khakimov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Nafas Shodmonov, doct.of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Dilmurod Kuronov, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Bakhtiyor Mengliev, doct. of philol. sciences, professor (Uzbekistan)
Normat Yuldashev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Abdulla Khudaykulov, PhD (Uzbekistan)
Bobonazar Murtazaev, cand.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Askar Eshmuminov, doct.of philol. sciences, associate professor (Uzbekistan)
Obidjon Shofiev, PhD, associate professor (Uzbekistan)
Zafar Umurkulov, PhD (Uzbekistan)
Nurali Amonturdiev, PhD (Uzbekistan)
Hakim Akhmedov, PhD (Uzbekistan)
Ahad Shukurov, PhD (Uzbekistan)
Eshnazar Jabbarov, PhD (Uzbekistan)
Abdumurod Arslonov, PhD (Uzbekistan)
Sirojiddin Turdimurodov, PhD (Uzbekistan)
Umida Rakhimova, PhD (Uzbekistan)
Gulchekhra Begmatova, PhD (Uzbekistan)
Shoira Amonturdieva, PhD (Uzbekistan)
Nargis Kurbanazarova, PhD (Uzbekistan)
Muyassar Kholova, PhD (Uzbekistan)
Zaynura Kadirova, PhD (Uzbekistan)

Technical editor: Bakhodir Turaliyev

МУНДАРИЖА

TILSHUNOSLIK

ЁҚУБОВ ШАРИФ МУҚИМОВИЧ
Шоир қадами етган манзиллар 7

YODGOROV SHAMSIDDIN ABDURAIMOVICH
Diniy matnlarni teolingvistik jihatdan
tadqiq qilish metodologiyasi (Qur'oni Karim misolida) 10

TURDIQULOV SHERZOD DUMINOVICH
Lingvomadaniy kodlarni aniqlashda kult omili
(Surxondaryo teotoponimlari misolida) 14

KURBANAZAROVA NARGIS SHODIYEVNA
Qo'ng'irot etnonimining shajaraviy tarkibiga oid ayrim onomastik tahlillar 17

NADIM MUHAMMAD HUMAYUN
Etnorealiyalarning milliy etnografik leksikada aks etishi
(Afg'oniston o'zbeklari misolida) 20

RAXIMOVA UMIDA DJUMAYEVNA
Shaxsh nutqi voqelanishida areal ta'sir 23

RAJABOV FERUZ UMARQULOVICH
Folklor onomastikasi va uning terminologiyasi 27

TURDIMURODOV SIROJIDDIN ESHQOBILOVICH
Nom (ot) bildiruvchi evfemik birliklarning ma'no turlari 30

MUMINOVA NILUFAR ABDURAHMONOVNA
"Temurnoma" asaridagi antroponimlarning tarixiy-etimologik qatlamlari 33

ERGASHEVA DILRABO ALLANAZAROVNA
Konsept inson ruhiy holatining ifodalanishida asosiy lingvokognitiv unsur 36

SAMIYEVA SURAYYO ORIPOVNA
O'zbek va tojik tillarida evfemizmlar va ularning sinonim so'zlar bilan aloqasi 39

NE'MATOVA YULDUZ
Ayrim tabiiy-geografik oykonimlarning leksik-semantik xususiyatlari xususida
(Namangan viloyati oykonimlari misolida) 43

MADAMIOVA RA'NO YUSUPBAYEVNA
Qoraqalpog'iston dialektal arealining leksik xususiyatlari 46

AMINI AZIZ AHMAD
Shimoliy Afg'oniston o'zbek shevalarida
dehqonchilik mahsulotlari nomlarining ifodalanishi 50

МУНДАРИЖА

QULTO‘RAYEVA SARVINOZ BAHODIR QIZI
O‘zbek tilshunosligida toponimik tadqiqotlar talqini 52

SARIYEVA ZAMIRA
Structural features of possessive pronouns in indonesian language 56

РАДЖАПОВА НАТАЛЬЯ БАЗАРОВНА
Синтаксис гендерной лексики в русском языке....58

JALILOVA MUXLISA ZAFARJON QIZI
O‘zbek tili Toyloq shevasining leksik qatlamlari 61

ADABIYOTSHUNOSLIK

АТАНИЯЗОВА МУБОРАК АБДУЛЛАЕВНА
Искандар образи Олим Шарафиддинов талқинида....64

АЛИМОВ ПАРДА
Тарихга бир назар....67

BOBOJANOV ALISHER
YULDOSHEV DILMUROD
Tanqid va badiiy ijod: adabiy jarayondagi o‘zaro munosabatlar 72

TA’LIM

RAXMATULLAYEVA SHAXODAT ZIYOTOVNA
OROMOVA NAFOSAT JO‘RAYEVNA
Adabiy ta’limda nazariy ma’lumotlar –
badiiy matn mazmunini anglashning asosiy vositasi sifatida....76

РЎЗИҚУЛ МУСТАФОҚУЛОВ
Профессор Бекпўлат Умурқуловнинг ижодий фаолиятига бир назар 80

Filologik tadqiqotlar: til, adabiyot, ta'lim. 2024; 5
ISNN: 2181-1741 (Print)
ISNN: 2181-1725

DINIY MATNLARNI TEOLINGVISTIK JIHATDAN TADQIQ QILISH METODOLOGIYASI (QUR'ONI KARIM MISOLIDA)

Yodgorov Shamsiddin Abduraimovich,
Termiz davlat universiteti tayanch doktoranti

Til inson madaniy hayotining turli jabhalarida, ayniqsa, din va e'tiqod bilan bog'liq jarayonlarda jamiyat hayoti bilan chambarchans holatda shakllanib kelgan sotsiomadaniy fenomendir.[1] Tilning boyib borishi va dunyo miqyosida yoyilishida din va e'tiqodiy faktorlarning ham alohida ta'siri mavjud bo'lganligini hech kim inkor qilmaydi.[2] Garchi, o'zlari boshqa til vakillari bo'lishsa-da, bugungacha saqlanib qolgan diniy matnlar tilida so'zlashuvchi insonlarning son jihatdan ko'pligi, ma'lum bir tilning tarqalishida diniy faktorlarning ham alohida ahamiyati mavjud ekanligining mantiqiy dalilidir. Masalan, O'rta Sharq o'lkalarida she'riyat tili bo'lib kelgan, mumtoz arab tili fus'hada milodiy VII asrga kelib Qur'oni Karimning nozil bo'lishi, uning ayni Qur'oni karim vositasida Janubiy, Sharqiy va Markaziy Osiyo hududlarida keng ommalashishiga sabab bo'ldi. Hozirda mazkur hududlar aholisi, arab bo'lmasalarda, Qur'oni karim va Islom dini tufayli arab tilida xat – savod chiqarishgan va aynan mazkur hududlarda yuzaga kelgan o'rta asrlar sharq ilm – fan inqilobi, Musulmon renessansi ham ayni shu til orqali butun dunyoga tarqalib, o'z davrining ilmiy tiliga aylangan.

Din fenomeni orqali tarqalgan tillar tadqiqi esa dinshunos P. Bennettning fikricha, ushbu tilning tarqalishida muhim o'rin egallagan birlamchi manba, u orqali bayon qilingan muqaddas matnning "diniy lingvistikasi"ni o'rganishdan boshlanishi lozim bo'lib, o'rganish ishlari muqaddas matn bitilgan tilning "diniy til" sifatidagi teologik va lingvistik xususiyatlari, uning diniy uslubi, matniy qurilishi, undagi diniy leksik birliklarni qamrab olishi zarur, chunki muqaddas matnlarning mazkur jihatlari ilmiy jihatdan qanchalik chuqur o'rganilsa, ulardagi ma'noviy komponentlik shunchalik to'liq anglashiniladigan holatga keladi.[3] I.V.Bugayevaning fikricha, diniy-e'tiqodiy tushunchalarning kommunikativ, lingvopragmatik, stilistik xususiyatlarini o'rganish bilan bog'liq ekstralingvistik tadqiqotlarni to'g'ri va tizimli tashkil etishga bo'lgan ehtiyoj XX asr o'rtalariga kelganda, teologiya (ilohiyotshunoslik) va lingvistika (tilshunoslik) fanlarining o'zaro integrallashishiga va tilshunoslikda "teolingvistika" nomli yangi bir interdistsiplinar fanning paydo bo'lishiga olib keldi.[4] V.Hobbsga ko'ra, yunoncha θεός (teos) – Xudo", λιήγβθς (lingvos) – til" va τίϰθσς (tikos) – fan" so'zlaridan yaxlitlanib *"Xudo so'zlagan til haqidagi fan"* degan mazmun ifodalovchi mazkur fan bugungi kunda til va din o'rtasidagi barcha interdistsiplinar yondashuvli tadqiqotlarni o'z vazifasi doirasida qamrab olgan bo'lib, soha doirasida "teologik lingvistika", "lingvistik teologiya" kabi nomlar bilan ham ataladi.[5]

Tadqiqot obyektiga ko'ra "diniy til" va "diniy uslub"ni o'rganuvchi mazkur fanga kim asos solganligi bahsli masalalardandir, chunki ba'zi ikkilamchi manbalarda, fanga belgiyalik tilshunos J.P.Noppen asos solganligi aytilsa, birlamchi manbalar, J.P.Noppenning fanni "teolingvistika" deb atashni taklif qilganligini, ammo uning nazariy asoslari J.P.Noppengacha shakllanganligi haqida ma'lumot beradi. Jumladan, D.Wangga ko'ra "teolingvistika" deb nomlangan ilmiy termin ilk bor lug'aviy iste'molga britan tilshunosi Devid Crystall tomonidan kiritilgan bo'lib,[6] u teolingvistikaga muqaddas matn va diniy-ma'rifiy adabiyotlardan manbalanadigan diniy e'tiqod, aqidaviy masalalar va ularga bog'liq shar'iy qonuniyatlarning til bilan o'zaro ijtimoiy bog'liqligini o'rganuvchi fan deya ta'rif bergan.[7] J.P. Noppen esa teolingvistikani insonning ilohiyot dunyosi va Xudo bilan bog'liq tasavvurlarni nutqda til orqali ifodalashni va ushbu

[1] Малько Е. Язык как социокультурным феномен: постановка проблемы //Теория и практика общественного развития. – 2012. – №. 6. – с.19

[2] Афанасева Т. Источники и методика исследования литургии в религиозных рукописных источниках. – Москва.: Русский фонд Содействия Образованию и Науке. – 2015. – с.78

[3] Bennett B. P. Sacred languages of the world: An introduction. – John Wiley & Sons, 2017. – p.14

[4] Бугаева И.В. Теолингвистика: теология+ лингвистика? // Język i metoda. – Т. 2015. – №. 2. – с. 297

[5] Hobbs V. An introduction to religious language: exploring Theolinguistics in contemporary contexts. – Bloomsbury Publishing, 2020. – p.43

[6] Wang D. P. Chilton & M. Kopytowska (Eds.). Religion, language, and the human mind. Oxford University Press, 2020. – p.16

[7] David Crystal. A Dictionary of Linguistics and Phonetics 6th Edition. Blackwall publishing, 2008. – p.309

jarayonning qay holatda yuz berishi va qanday kechishi bilan bog‘liq bo‘lgan barcha lingvistik masalalarni nazariy jihatdan o‘rganadigan fan deya izohlagan.[1]

D.Crystallning so‘zlariga ko‘ra, g‘arbda diniy matnlarni lingvistik jihatdan tadqiq qilishda teologiya va lingvistika fanlari asosida alohida bir interdistsiplinar yondashuvli fan nazariyasini shakllantirish masalasi ilk bor 1972-yili Jorjtaun universitetida bo‘lib o‘tgan “Sociolinguistics and religion” nomli ilmiy anjumanda muhokama qilingan bo‘lib, unda ma’ruza qilganlarning ilmiy maqolalari, jumladan V. Samarinning “Tongues of men and angels”, F. Goodmanning “Speaking in religious tongues”, J. Barrning “Semantics of Biblical language”, A. Jorjning “Language in religious practice” va M.Atkinsonning “God’s word in men’ language” kabilar teolingvistika fanining ilk nazariy asoslari sifatida e’tirof etiladi.[2] Biroq D.Kristal tomonidan ko‘rsatib o‘tilgan mazkur manbalar tadqiqi natijasida shunday xulosaga keldikki, ushbu maqolalarda ham teolingvistika deb nomlangan yaxlit bir prinsipial fan va uning tarkibiy qismlari haqida aniq fikrlar berilmagan bo‘lib, qilingan ishlar mualliflarning Bibliya matnlari ustida olib borilgan lingvistik tahlillarida teologiya fanlariga va Bibliya lug‘atlariga murojaat qilishganidan iboratdir.

Shu bilan bir qatorda, ilmiy izlanishlari teolingvistika fanining sobiq sovet ittifoqi hududiga kirib kelishi va ommalashishida nazariy-fundamental ahamiyat kasb etgan tilshunos, rus teolingvistikasi otasi deya e’tirof etiluvchi A.K.Gadomskiyning fan doirasidagi maqola va ilmiy ishlarida ham asosan teolingvistikaning fan sifatida shakllanish tarixi, uning diniy matnlar tadqiqi va manbashunod mutaxassislar tayyorlashdagi ilmiy ahamiyati, slavyan tillardagi diniy matnlar tadqiqida tilshunoslik fanlari bilan bir qatorda teologiya fanlariga murojaat ham qilish zarurati, slavyan tillaridagi diniy uslubiyatning geneologik tasnifi, diniy matnlar leksikasi asosida teolingvistik terminlarning shakllanishi, teolingvistika fanining nazariy-fundamental va paradigmatik muammolari va boshqa bir qator masalalarda ilmiy qarash va tahlillar ilgari surilgan bo‘lib, teolingvistikaning tahliliy-metodologik yo‘nalishlariga to‘xtalinmagan. Rus teolingvistikasining A.K.Gadomskiydan boshqa A.D.Vagner, S.I.Shamarova, V.I.Postovalova, I.V.Bugaeva, V.A. Stepanenko, A. S. Makarova, Ye. A. Staviskaya, A. A. Buevich, M. A. Kulagina, V.A.Stepnenko, I.D.Kikvidze, Y.A.Vasilyeva, N.O.Kravchenko, Y.A.Stavitskaya kabi vakillarining ilmiy ishlari ham asosan teolingvistikaning nazariy evolutsiyasi, rus-pravoslav diniy leksik birliklarining teologiya va lingvistika fanlari doirasidagi tadqiqiga bag‘ishlangan bo‘lib, ularda ham fanning tarkibiy qismi tasniflab berilmagan. Teolingvistika faniga oid nazariy-fundamental va eng so‘nggi ilmiy manba va adabiyotlar tahlillariga tayanuvchi xulosalarimizdan kelib chiqib, teolingvistikani Ilohning yoki Xudoning so‘zi deya e’tirof etiluvchi muqaddas (sacral) matnlarni o‘rganuvchi interdistsiplinar fan deb hisoblaymiz, chunki “diniy matn” deya e’tirof etiluvchi matnlarning hammasida ham Iloh yoki Xudoga dalolat qiluvchi teosentrik (Iloh yoki Xudoni markaziy o‘rinda tutuvchi) tamoyil mavjud emas va ularning aksariyati antroposentrik (inson markazli) yondashuvdagi falsafiy, diniy-ma’rifiy manba va adabiyotlardir.

Shundan kelib chiqib, biz ularni 1) muqaddas va 2) diniy matnlar deya ikki xil konseptual birliklar sifatida tasnifladik. Bizningcha, muqaddas matnlar “Xudoning so‘zi” deya e’tirof etiluvchi Tavrot, Zabur, Injil va Qur’oni karim singari kitob shaklidagi ilohiy matnlar to‘plamlari, diniy matnlar esa ana shu ilohiy matnlar mutoalasidan kelib chiqqan holda insonlar tomonidan yoziladigan diniy-ma’rifiy mazmundagi adabiyotlar bo‘lib, teolingvistika fani doirasida inson markazli diniy-ma’rifiy adabiyotlar emas, balki o‘z nomi bilan “Xudoning so‘zi” deya e’tirof etilinuvchi muqaddas matnlarning teodiskursiv, teostilistik, teoleksik va teokonseptual jihatlari tadqiq qilinishi lozim. Ayni shuning uchun teolingvistika fani teodiskurs, teostilistika, teoleksikologiya va teokonseptologiya kabi to‘rtta tarmoqdan iborat bo‘lishi kerak deb hisoblaymiz.

Teodiskursiv tahlil. Ushbu bo‘limda muqaddas matnlar tarjimalarining asliy matnga nisbatan matniy va pragmatik adekvatligi tilshunoslikdagi diskursiv tahlil metodi asosida o‘rganiladi. Qur’oni karimning tarjimalarining asliy matnga nisbatan lingvistik adekvatligini tadqiq qilish ham aynan tarjimonning Qur’oniy so‘z tartibi izchilligini tarjimada to‘g‘ri ifodalanligini tahlillash bo‘lib, ko‘pchilik tarjimonlarda ayni mazkur masalada e’tiborsizlik kuzatiladi. Jumladan, Qur’oni karimning ko‘pchilik tarjimalarida ayniqsa, o‘zbek va ingliz tilidagi ma’noviy tarjimalarida ham Baqara 2:142, 213, 272; An’om 6:88; Ibrohim 14:4 va shu mazmundagi boshqa oyatlarda to‘ldiruvchi vazifasidagi olmoshlarga ishora qiluvchi maxsus so‘roq so‘zlar tarjimasida anaforik noadekvatlik kuzatiladi. Gap shundaki, yuqoridagi sanab o‘tilgan oyatlarning deyarli barchasida Allohga ishora bilan **“Kim (Allohdan) hidoyat xoxlasa, Alloh uni hidoyat qiladi”** degan mazmundagi **يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ** jumlasi takroran kelgan bo‘lib, tarjimonlar ushbu jumlani ko‘p hollarda “Allohning O‘zi kimni xoxlasa o‘shani hidoyat qiladi” *(He guides whoever He wills to the Straight Path)*

[1] J.P. van Noppen. Theolinguistics: The English of Religion: At the Edges of Language. Presses Universitaires de Bruxelles, 1995. – p.90

[2] Crystal D. Whatever happened to theolinguistics. Oxford Scholarship Online. Journal of religious language and human mind. – 2018. – p.7

deya tarjima qilishadi, chunki مَنْ so‘roq olmoqshi arab tilida ham ega, (kim?) ham to‘ldiruvchi (kimni) vazifasida kelgan so‘zlarni ifodalashi mumkin.

Qur’oni karimda insonlarning hidoyat topishi yoxud zalolatga ketishi haqida xabar berilgan oyatlarni diskursiv jihatdan tahlil qilish asnosida shunday xulosaga keldikki, يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ jumlasi bilan kelgan Qur’on oyatlarini “Allohning O‘zi kimni xoxlasa o‘shani hidoyat qiladi” deya tarjima qilish Qur’oni karimda insonning dunyo hayotiga imtihon uchun kelganligi, bu dunyo imtihon dunyosi ekanligi, shunga ko‘ra insonlar o‘zlariga berilgan hur iroda orqali iymon yoki kufr yo‘lini o‘zlari tanlashlari va tanlagan yo‘llariga ko‘ra hisob-kitob kunida hisobga tortilib, jazo yoki mukofot olishlari haqidagi Qur’oni karimning boshqa qator oyatlariga zid keladi. Jumladan, Baqara 2:38 oyatida Alloh taolo Odam a.s. va uning nasliga, ya’ni butun insoniyatga hidoyat berishi, kim Allohdan kelgan hidoyatga ergashsa najot topishi haqida xabar beriladi. Bundan tashqari, Baqara 2:38 oyatidagi فَمَن تَبِعَ هُدَايَ (kim hidoyatga tobe bo‘lsa) jumlasining Baqara 2:142, 213, 272; An’om 6:88; Ibrohim 14:4 oyatlarda kelgan يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ (Kim hidoyat istasa) mazmunidagi jumla bilan semantik jihatdan intertekstual ekanligini dalillaydigan boshqa oyatlar ham mavjudligini e’tirof etish lozim. Shu bilan bir qatorda, Tag‘obun 64:11 oyatida, kim Allohga iymon keltirsa, Alloh uni hidoyat qilishi haqida aytiladi.

Hidoyatni avvalo insonning o‘zi istashi lozimligiga yana bir dalilimiz shuki Fotiha 1:6 oyatida insonlarning Allohdan hidoyat so‘rashlari uqtiriladi. Boz ustiga Oli Imron 3:101 oyatida ham inson Allohga yo‘nalsa, Alloh uni hidoyat qilishi haqida xabar beriladi. Umuman olganda, Alloh taolo ma’lum bir insonni emas, butun insoniyatni O‘z yo‘liga hidoyat qilishni xoxlashi haqida Niso 4:26 oyatida bayon qilinadi. Qisqacha aytganda, hidoyat butun insoniyat uchun Allohdan beriluvchi bir ne’mat ekanligi aytilgan yuqoridagi kabi oyatlar Qur’onda talaygina.

Oyat matnidagi anaforik adekvatlikni tarjimada to‘g‘ri ta’minlash uchun esa tilshunos yoxud tarjimon Islom teologiyasi tarkibidagi lisoniy fan balog‘at ilmiga, Qur’oni karim ma’nolarini tarjima qilish usullaridan esa tafsir ilmiga murojaat qilishi lozim bo‘lib, tilshunoslik va Islom ilohiyotshunosligi orasidagi mazkur ilmiy integratsiya Baqara 2:142, 213, 272; An’om 6:88; Ibrohim 14:4 va shu mazmundagi boshqa oyatlarda kelgan يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ jumlasiga berilgan “Allohning O‘zi kimni xoxlasa o‘shani hidoyat qiladi” (He guides whoever He wills to the Straight Path) shakldagi tarjimaning yanglish ekanligini ko‘rsatadi. Shulardan kelib chiqib, Baqara 2:142, 213, 272; An’om 6:88; Ibrohim 14:4 oyatlaridagi يَهْدِي مَنْ يَشَاءُ jumlasini *“Allah guides the one who seeks His guidance”* (Kim Allohdan hidoyat istasa Alloh uni hidoyat qilur.) deya tarjima qilish maqsadga muvofiq hisoblanadi.

Teostilistik tahlil. Bizningcha, muqaddas matnlardagi, ayniqsa Qur’oni karimdagi diniy uslubiyat boshqa turdagi diniy-ma’rifiy adabiyotlar uslubiyatidan anchayin farqli ravishda Iloh tomonidan bo‘ladigan ilohiy xitob, hukm, buyruq, tavsiya va ko‘rsatmalarni qamrab oladi va ayni shu sababdan ham ushbu teosentrik (Iloh-markazli) uslubiyat alohida bir subdistsiplinar tarmoq kesimida tadqiq qilinishi zarur. Teolingvistikaning subdistsiplinar tarmog‘i sifatida ilgari surayotganimiz “teostilistika” ana shu kabi tadqiqotlarni tizimli tashkil etish uchun xizmat qiladi.

Zero, teostilistika fenomeni ham etimologik jihatdan “teo” – Iloh yoki Xudo va “stylistics” – “uslubiyat” so‘zlaridan umumlashgan holda *“Xudo so‘zlagan lisoniy uslubiyat”* (divine style) degan tushuncha ifodalaydi. Bu uslubiyat o‘zining boshqa tillarda uchramaydigan semantik, pragmatik, kognitiv va konseptual ma’noviy mukammalligi va o‘ziga xosligi bilan insonlar orasidagi ijtimoiy muloqot va murojaat uslubidan tamomila farq qiladi. حَلَلْ **(halol)** va حَرَام **(harom)** konseptlari ishtirok etgan Baqara 2:175, Moida 5:1 va Moida 5:96 oyatlari misolida Qur’oni karimning o‘ziga xos teostilistikasi bilan tanishish mumkin. Jumladan, Baqara 2:175 oyatdagi savdoning halol qilinishi, undan topiladigan daromadning halolligiga ishora bo‘lib, daromadning halolligi unda boshqalarga tegishli bo‘lgan haqning qo‘shilmaganligidir. Riboning (foizning) haromligi esa u orqali sun’iy ravishda ko‘payadigan mablag‘da boshqa birovning haqqi mavjud ekanligidir.

Moida 5:1 va Moida 5:96 oyatlardagi chorva mollarining va dengiz mahsulotlarining halol qilinishi esa ushbu mahsulotlarning yeyilishiga ruxsat berilishidir. حَلَلْ (halol) va حَرَام (harom) tushunchalarining uslubiy-fenomenal o‘ziga xosligi, ular va ular ifodalaydigan mazmunning hom-som tillar oilasi tarkibidagi tillardan boshqa tillarda konsept sifatida mavjud emasligidir.

Teokonseptologik tahlil. Fikrimizcha, diniy konseptlar ma’lum bir dinning ramziy identifikatorlari sifatida o‘sha dinning asosiy teosentrik mezoni bo‘lib, ular quyidagi tasnif asosida tadqiq qilinishi kerak:

1) Diniy-aqidaviy konseptlar;
2) Umume’tiqodiy konseptlar;
3) Shar’iy-doktorinal konseptlar;

Insonlarda ma’lum bir din haqidagi tasavvurlarning holis shakllanishi, uning e’tiqodiy asoslarini tashkil etuvchi asosiy tushunchalarining to‘g‘ri idrok qilinishiga bog‘liqligi hisobga olinsa, diniy matnlar va ularning tarjimalarining lingvistik tadqiqida alohida e’tibor qaratilishi lozim bo‘lgan jihat ham aynan uning birlamchi manbasi bo‘lgan muqaddas matnlaridagi diniy-e’tiqodiy konseptlarning boshqa tillarda qay da-

rajadagi yaqin muqobillilik asosida ifodalay olinganligini baholash, undagi nomuqobillik holatlarini keltirib chiqargan muammo va kamchiliklarni aniqlash va bartaraf etish ekanligi oydinlashadi.

Mazkur mulohazamizga misol tariqasida ko‘p hollarda bibleizmlar orqali talqin qilinadigan Qur’oniy konseptlarni misol qilishimiz mumkin. Misol uchun, Qur’oni karimning Baqara 2:62; Oli Imron 3:67; Moida 5:14; Tavba 9:30; Haj 22:17; kabi oyatlarda kelgan **النَّصَارَىٰ** (nasroniylar) so‘ziga muqobillanadigan “christians” termini ana shunday bibleizmlardan hisoblanadi. **النَّصَارَىٰ** (nasroniylar) va “christians” so‘zlari orasida olib borilgan semantik tahlillarga tayanib aytamizki, mazkur ikki so‘z ham leksik ham semantik hamda konseptual jihatdan boshqa-boshqa tushunchalar ifodalovchi leksik birliklar hisoblanadi. Jumladan, **النَّصَارَىٰ** (An-Nasoro/Nasroniylar) so‘zi arabcha tilidagi **نَصَرَ** (dastaklamoq, yordam bermoq) fe’lidan kelib chiqqan **نَصْرَانِيّ** (nasroniy) so‘zining ko‘plik shakli bo‘lib, mohiyatan “Iso a.s.ga din da’vatida yordam beruvchilar” degan ma’noni anglatadi.[1] Qur’oni karimning Soff 61:14 oyatida **النَّصَارَىٰ** (Nasroniylar) so‘zi mazkur ma’noda ta’riflanadi. Oyat matniga e’tibor berilsa, unda **النَّصَارَىٰ** (An-Nasoro) so‘zining sinonimi **أَنصَارُ** (ansor) so‘zi kelgan bo‘lib, havoriylar o‘zlarini Allohning diniga xizmat qiluvchi “yordamchilar” ekanliklarini **نَحْنُ أَنصَارُ ٱللَّهِ** deya e’tirof etishadi. Shuningdek, Oli Imron 3:52 oyatida havoriylarning o‘zlarini “Allohning diniga yordamchi ekanliklari”ni e’lon qilishganligi xabar beriladi. Biroq, etimologik jihatdan lotincha “cruxifixus” (xochlangan) so‘zidan kelib chiqqan “christian” so‘zi “Xudoning diniga xizmat qiluvchi” degan ma’noni ifodalamasligini alohida urg‘ulash lozim.

Douglas Hallning *“The cross in our context: Jesus and the suffering world”* nomli kitobida qayd etilishicha, “christ” so‘zi “xochga tortilgan”, “christian” esa “xochga tortilganga ergashuvchi” yoki “xochga tortilganning diniga mansub shaxs” degan ma’no ifodalaydi.[2] O‘z navbatida, “xoch” so‘zining arab tilida **صلب** (salb), “xochga tortilgan” **مصلوب** (maslub) va “xochga tortilganga ergashuvchi”, ya’ni xristian **أتباع المصلوب** (atba’il maslub) deyilishini hamda Niso 4:157 oyatida **صَلَبَ** (xochga tortmoq) fe’lining o‘tgan zamon inkor shakli orqali Iso a.s. xochga tortilmaganligi haqida xabar mavjudligini inobatga olinsa, “christian” so‘zi “yordamchi” yoxud “xizmatkor” ma’nosini beruvchi **نَصْرَانِيّ** (nasroniy) so‘ziga muqobil bo‘la olmasligi ma’lum bo‘ladi. Shuningdek, Qur’oni karim oyatlari bizga Iso a.s. ning xristian bo‘lmaganligi yoxud xristianlik deb nomlangan bir dinga asos solmaganligi va eng asosiysi “Xudoning o‘gli” emas, balki “Isroil qavmiga yuborilgan payg‘ambar” bo‘lganligini oydinlashtirib beradi. Xulosa o‘rnida qayd etishimiz lozimki, tilshunoslik tarmoqlaridagi har bir fan tarkibiy qismlardan iborat bo‘lishi va tadqiqot uchun tanlangan obyekt fanning tarkibiy qismlari doirasida o‘rganilishi kerak bo‘lsa, muqaddas matnlar tadqiqi ham metodologik jihatdan teolingvistikaning istiqbolli tarmoqlari kesimida tadqiq qilinishi kerak.

Resume. This article is dedicated on the methodology which is proposed by the researcher on studying the sacred scriptures within the framework of analysis of sources related to the theolinguistics, new interdisciplinary branch of linguistics that studies religious texts.

Резюме. Данная статья посвящена предложенной исследователем методике изучения Священных Писаний в рамках анализа источников, относящихся к теолингвистике, новому междисциплинарному разделу языкознания, изучающему религиозные тексты.

[1] Abdul Mannan Omar. Dictionary of the Holy Quran – Arabic words with English meanings (with notes). Classical Arabic dictionaries combined. NOOR Foundation International Inc press, 2010. – p.301

[2] Hall Douglas John. The cross in our context: Jesus and the suffering world. Fortress Press, 2003. p.183